

Ігор БРИНДАК

У часописі «Жива Вода» №9 (383) 2018 було надруковано статтю під назвою «Кров мучеників - насіння для християн». У ній йшлося про героїчну смерть Івана Хрестителя, Предтечі Господнього, а також про католицьких подвижників віри, які поклали життя своє, ревно відстоюючи Божу правду. Інакше кажучи, заторкувалося питання феномену мучеництва в історії християнства. Та чи завжди ми правильно розуміємо, у чому полягає особливість саме християнського мучеництва?

Відповіді на це запитання й присвячуємо публікацію.

Церква від найдавніших часів почитала мучеників - осіб, які віддали своє життя за віру. Якщо переглянемо літургійний календар, то переконаємось, що серед згадуваних там святих найбільше тих, чия святість оповита ореолом мучеництва. Однак Церква цих людей не просто почитає: від перших віків християнства апологети віри твердили, що велике число мучеників є якраз доказом правдивості вчення Церкви, а також справдженням євангельських слів «Блаженні переслідувані за правду, бо їх є царство небесне» (Мт. 5,10). З цієї причини у багатьох мовах слово «мученик» звучить як «мартир». Це грецьке слово, яке буквально означає «свідок», і, відповідно, історичні документи з описом мучеництва іменуються мартирологами. Тобто мученики були наочним свідченням того, що їхня віра є правдивою. □ Правда, у наш час згадати мучеників як свідків правди означає у багатьох людей викликати скептичну посмішку. І на це є низка причин. Усі, хто жив у радянський період, пам'ятають, що тодішня система теж мала своїх мучеників, на прикладах яких виховували підростаюче покоління. А в наш час є мученики, скажімо, в терористичних і екстремістських організаціях. Нещодавно на українські екрани вийшов фільм Заза Буадзе «Червоний». Ті, які вже встигли його переглянути, дізналися, що в таборах ГУЛАГу мученики були не лише серед політичних чи релігійних в'язнів, але й серед так званих «злодіїв у законі». І це, до речі, відповідає історичній правді. Отож, як бачимо, люди віддавали своє життя за різні ідеали, часто навіть суперечливі. Тому в багатьох людей з'явилася впевненість, що мучеництво може бути де-небудь і в ім'я чого-небудь. А значить - воно не може бути жодним свідченням правди. □ З іншого боку, у нас суспільство вже неодноразово було свідком того, як з'являлася відповідна група людей - релігійна чи нерелігійна -, яка твердила, що їх,

мовляв, усі переслідують, усі ненавидять, бо вони відстоюють правду. А оскільки в нашому народі до переслідуваних прикута особлива увага, то не дивно, що ця категорія людей завжди знаходила прихильників. Хоча наслідки всього цього могли бути й сумними. З цієї причини важливо знати, у чому все ж полягає християнське мучеництво і чим воно відрізняється від тих явищ, які подаються як мучеництво.

Почнемо з того, що і Євангеліє говорить не просто блаженні переслідувані, а «блаженні переслідувані за правду». Читачі, можливо, зауважать: при потребі кожен буде говорити, що він бореться за правду. Однак більш конкретне визначення є у знаменитому гимні любові апостола Павла: «І якби я роздав бідним усе, що маю, та якби віддав моє тіло на спалення, але не мав любови, то я не мав би жодної користі» (I Кор. 13,3). Як бачимо, тут явно згадується про мучеництво, яке не має жодної ваги в очах Господніх. А заодно подається головний критерій, який ідентифікує, власне, християнське свідчення. Приклад цього дав же сам Спаситель: «Ісус же сказав: Отче, відпусти їм, не знають-бо, що роблять» (Лк. 23,34). А ось слова святого первомученика-архидиякона Стефана: «А впавши на коліна, закликав сильним голосом: Господи, не постав їм цього за гріх!» (Ді. 7,60). Тобто християнські мученики не мали ненависті ні до кого, навіть до власних гонителів. І це проявлялося не лише в часі самої смерті, але й при інших нагодах.

Вище вже згадувався святий апостол Павло. Як відомо, він також загинув мученицькою смертю. Правда, історія не зафіксувала, які саме слова промовляв апостол до поган у момент кончини. Знаємо, однак, про деякі речі, сказані раніше. І їх достатньо, щоб зробити належні висновки. Так, у часі однієї зі своїх місійних подорожей Павло відвідував афінський Ареопаг, тобто місце, де збиралися грецькі філософи й дискутували між собою. Апостолові теж дали можливість виступити там. І ось що він сказав: «Мужі-атеняни, зі всього бачу, що ви вельми побожні» (Ді. 17,22). Далі він говорить: «У ньому (тобто у Бозі - прим. І. Б.) бо живемо, рухаємося й існуємо, як деякі з ваших поетів сказали: Бо й ми з його роду» (Ді. 17,28). Звернімо увагу: ці слова були спрямовані до поган. Тому теоретично міг апостол сказати по-іншому: «Ми, християни, дуже добрі, не вбиваємо, не чужоложимо, не крадемо, а ви ...» В античній Греції було вдосталь усіляких пророків. Павло, перераховуючи їх, не прогрішився б проти правди. Але, як бачимо, він вибрав інший підхід: апостол назвав своїх слухачів вельми побожними, відзначив їхні позитиви і навіть навів цитати з творів деяких давньогрецьких поетів, які, як розуміємо, теж були часткою поганського світу. Але і в їхніх творах Павло знайшов зерно істини. А тепер перейдемо до апостола Петра. Він також поніс мученицьку смерть. Ось слова однієї з його проповідей: «Тоді Петро почав говорити, мовивши: Я справді розумію, що Господь не дивиться на особу, а в кожному народі, хто Його боїться і чинить правду, той Йому приємний» (Ді. 10, 34-35). Коли апостол говорив ці слова, християнська місія тільки розпочиналася, тож більшість народів ще не були знайомі з Євангелієм, навіть у Римській імперії. Але незважаючи на це, як бачимо, Петро твердив, що в кожного народу є люди, які творять правду і приємні Богові.

Пропустимо ще сто років. У 165 році в Римі був страчений визначний християнський апологет святий Юстин Філософ (100-165). Коли були перерви в гоніннях і християни упродовж певного часу мали спокій, Юстин заснував у Римі філософську школу, у якій всі охочі могли ознайомитися з християнським вченням. Відвідували її люди з різними релігійними поглядами. Зрозуміло, що після смерті Юстина школу закрили. А ще цей мученик написав кілька релігійних творів, у яких пояснював і захищав основи віри. І ось цитата з одного з них: «Христос є первородний Син Бога, і раніше ми говорили, що Він є Слово, якому причасний весь рід людський. Ті, які жили зі словом, є християнами, хоч їх і вважають безбожниками, як, наприклад, у греків Сократ і Геракліт, а у варварів - Авраам, Азарія, Мисаїл, Ілля та багато інших, діла чи імена яких утримуємося перелічувати, бо знаємо, що це було би втомливо» (Юстин Мученик, «Апологія I», 1,46). Авраам, Азарія, Мисаїл, Ілля, як ми знаємо, є персонажами Старого Заповіту, а Сократ і Геракліт - це давньогрецькі філософи. Усі вони жили ще до Різдва Христового. Юстин же їх усіх назвав християнами не через те, що помилявся у хронології (контекст твору засвідчує його відмінну обізнаність із хронологією), а лише через те, що виходив із принципу: кожен, хто бореться за правду, вже проповідує Христа, навіть якщо сам цього ще не розуміє. До речі, написане Юстином спростовує ще одну тезу про те, що начебто тільки на Другому Ватиканському соборі Католицька Церква визнала можливість спасіння для іновірців (конкретніше про це див. «Спасіння поза Церквою», «Жива Вода» -№6, 2018). Бо, як бачимо, про це писалося ще в II столітті.

Однак слід зазначити: усе вище вказане не означає, що у первісній Церкві начебто вважали, що немає значення, у що вірити або що в греко-римському світі усе як слід. Ні! Бо й апостоли, і святий Юстин, і багато інших християнських письменників того часу згадували у своїх творах і про темні сторони поганських релігій, і про різні недоліки в побуті греків чи римлян, і теж наголошували, що єдиним спасителем є Ісус Христос. Тому, власне, що не погоджувалися на компроміси, вони й стали мучениками. Інша справа, що вони не виходили з принципу «ми і вони». Мовляв, ми добрі, а всі довкола нас погані. Просто навіть у ворожому до себе середовищі вони старалися побачити хоча б якийсь позитив.

А може, ранні християни все це робили з метою маніпуляцій? Іновірцям, прагнучи їх заманити, говорили одне, а членам своєї Церкви - інше? Щоб відповісти на це запитання, перенесемося у IV століття. Це вже був час, коли християнство отримало свободу, хоча поганські впливи були ще досить сильні. І жив тоді видатний Отець Церкви, аскет і діяч милосердя святий Василій Великий (330-379). Помер він, правда, власною смертю, але відомо, що імператор Валенс був незадоволений Василем за те, що той виступав проти аріянської ересі, яку влада підтримувала. Валенс відправив до подвижника посланця, який йому погрожував, Але Василій запитав, що вони можуть у нього відібрати (Василій, хоч і був єпископом, все ж і далі жив як монах). Посланець повернувся з нічим. Тоді Валенс готував указ про арешт Василія. Але коли він диктував його, в імператорського секретаря аж тричі ламалося перо. У цьому побачили Божий палець і залишили єпископа у спокої. Хоча Василій Великий і не став мучеником, але, як бачимо, він був до

цього готовий. Саме тому його науки і будуть стосуватися нашої теми. Серед творів цього подвижника є й послання до юнаків, котрі вивчали твори давньогрецьких письменників. Юнаки вже були християнами. Ну і як ви, дорогі читачі вважаєте: що в цьому своєму посланні видатний Отець Церкви написав? Може, написав, що у творах давньогрецьких письменників все від диявола? Що їх твори навіть у руки не потрібно брати? Ні, написано було щось цілком протилежне. Ось цитата: «Ми доволі вже сказали, що поганські науки не є без пожитку для душі. А тепер випадає нам сказати, як користати з них... Коли зриваємо квіти з куща рожі, то колючки оминаємо. Так само чинимо, читаючи поганські писання - що пожитечне, те берім, а шкідливого стережимося» (цит. за «Науки святого Василя для народу», Глен Ков.:1954, стор. 264-256). Як бачимо, ніякої нетерпимості, а цілком виважений підхід. А це вже Василій Великий конкретно про Гомера: «Вся Гомерова поезія - це одна похвала для чесноти, та й що в нього все туди зміряє, за винятком незначних додатків» (там же, стор. 257). Нагадаємо читачам, що йдеться про давньогрецького поганського поета. А написано про нього Васиєм Великим, мабуть, коментарів взагалі не потребує. Хтось із читачів, можливо, подумає, що така відкритість якщо й була колись у Церкві, то в Середньовіччі, мабуть, точно перестала існувати. Не спішімо з передчасними висновками. У згаданій вище статті «Кров мучеників - насіння для християн» йшлося про святого Томаса Мора (1478-1535). Видатний англійський вчений, письменник, політичний діяч, канцлер короля Генріха VIII, але загинув за те, що спротивився спробі короля відірвати англійську Церкву від єдності з Римом. Очікуючи суду, Мор із в'язниці написав до своєї дочки, у якому, зокрема, заявив таке: «Я ... не хочу лізти в душу тим, хто думає або говорить, що думає інакше, ніж я. Я нікого не осуджую. Але совість говорить мені, що тут (мається на увазі - справа збереження єдності з Римом - прим. І. Б.) мова йде про моє спасіння» (цит. за «Сиккари Антонио. Портреты святых», Христианская Россия: том I, стор. 51). Як бачимо, християнська любов і толерантність у Середньовіччі не закінчилися.

А тепер перейдемо до новомучеників нашої Української Греко-Католицької Церкви минулого століття. Священик Іван Беслядинський під час слідства сидів в одній камері із Владикою блаженним Миколаєм Чарнецьким. І ось що він згадує про цього священномученика: «Під час ув'язнення Кир Миколая Чарнецького у львівській тюрмі один колишній греко-католик бив, тягав за бороду, рвав волосся, скакав на груди і топтав, а єпископ навіть не боронився... Через кілька днів той самий кат, який вже не міг ані спати, ані їсти, прийшов до єпископа, впав на коліна і просив висповідати його. Єпископ висповідав, обійняв, поцілував» (цит. за . «Жаровська Оля. Випробувані, як золото в горнилі»: Львів - 2013, книга I, стор. 166-167). Владика Миколай Чарнецький постраждав від комуністичного режиму. Інший новомученик УГКЦ, отець Омелян Ковч, був репресований гітлерівцями, які запроторили його у концтабір «Майданек», де він і загинув. Але перед смертю отець встиг написати листа до родини, у якому закликав молитися за своїх гонителів.

Отож, ми побачили постаті різних мучеників, які представляють різні періоди двотисячолітньої історії Церкви, і переконалися, що для них навіть у найтяжчі хвилини були відсутні ненависть, нетерпимість, фанатизм і таке інше. Неприйнятною, водночас, для них була і так звана супертолеранція. Ці фактори дають змогу побачити, у чому

дійсно полягає феномен саме християнського мучеництва і чим воно відрізняється від того, що себе лише за мучеництво видає.

Ігор БРИНДАК, Блаженні переслідувані за правду // "Жива Вода" №10 2018